

ПРОЕКТИ ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КП УКРАЇНИ П.Ю.ШЕЛЕСТА ПО РОЗШИРЕННЮ НАГОРОДНОЇ СИСТЕМИ УРСР

Досліджено історію нереалізованих проектів Першого секретаря ЦК КПУ П.Ю.Шелеста по розширенню нагородної системи УРСР шляхом заснування республіканських орденів і медалі.

Ключові слова: нагородна система, УРСР, Президія Верховної Ради, нагородні проекти, республіканські нагороди, орден Державного прапору Української РСР, орден Трудової Слави, медаль «За трудові заслуги».

Історія нездійснених проектів нагород УРСР одна з найбільш цікавих тем у вітчизняній фалеристиці. Однак її вивчення потребує кропіткої роботи насамперед в архівах, враховуючи, що у відкритих джерелах того періоду про ці плани нічого не було сказано із зрозумілих причин. Всі ці нагородні проекти готувалися конфіденційно і залишили слід лише в архівах та пізніших спогадах учасників подій.

Як було цілком вірно відмічено у класичній праці з історії вітчизняної фалеристики «Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини»: «Матеріалізувалась вона (ідея значного розширення республіканської нагородної системи. – В.В.) без зайвого галасу, обережно і ґрунтовно в кабінетах ЦК Компартії України та Президії Верховної Ради УРСР. Про хід створення нових нагород на той час знало обмежене коло осіб, і, звісна річ, не могло бути й мови про широке інформування громадськості. Очевидно, керівництво України не було впевнене, що нова нагородна атака увінчається успіхом» [2, с.443].

Ініціатива значного розширення нагородної системи Радянської України належала особисто Першому секретарю ЦК КП України П.Ю.Шелесту. При цьому відзначимо, що згадану ініціативу керівника республіки потрібно розглядати в першу чергу в контексті його загального політико-економічного курсу.

В 1967 році П.Ю. Шелест був одним із найбільш впливових членів Політбюро ЦК КПРС. Особливої ваги йому додавали дружні відносини з Генеральним секретарем ЦК КПРС Л.І. Брежневим та активна участь в усуненні від влади М.С. Хрущова. Керівник УРСР, відчуваючи підтримку з боку Генерального секретаря почувався себе надзвичайно впевнено. Весь час його керівництва в республіці характеризується намаганням максимально збільшити обсяг своїх повноважень. І, слід зазначити, що у переважній більшості випадків це йому вдавалося – втручання Центру у справи УРСР під час правління П.Ю. Шелеста було найменшим за весь радянський період.

Фактично можна казати тільки про два принципових проекти щодо розширення повноважень органів влади УРСР (по суті персонально П.Ю. Шелеста) – по дозволу республіці вести самостійну, без погодження із загальносоюзними структурами, зовнішньоекономічну діяльність та нагородний проект, що передбачував введення республіканських нагород вище за статусом ніж почесне звання (а саме орденів та медалі) які не увінчалися успіхом.

Не викликає сумніву, що розширення нагородної системи було особливо важливим політичним проектом для П.Ю. Шелеста. Враховуючи, що багато коли нагородна система використовується у якості важеля політичного підкупу, то введення республіканських орденів і медалі надавало можливість Першому секретарю ЦК КП України зробити більш відданою особисто йому республіканську номенклатуру всіх рівнів, а також збільшити за рахунок масових нагороджень свою загальну популярність в республіці.

П.Ю.Шелест вважав, що найбільш вдалим часом для здійснення його задумів стане святкування 50-ї річниці Жовтневої революції. Мабуть розрахунок був на те, що в період обов'язкових святкових індивідуальних та колективних нагороджень його проект має набагато

більше шансів бути затверджений.

У зв'язку з цим П.Ю.Шелест на початку травня 1967 року дав вказівку Голові Президії Верховної Ради УРСР Д.С. Коротченку розробити проект заснування республіканських орденів. Показово, що доручення було дано в усній формі, що свідчило про, все ж таки, певну обережність підходу Першого секретаря ЦК КП України до цього питання. Він явно перестраховувався на випадок того, що ЦК КПРС віднесеться негативно до цієї пропозиції.

Однак Д.С. Коротченко, як апаратник з величезним досвідом, у своїй доповідній записці від 3 липня, підкреслив, що підготував згадані пропозиції саме за ініціативою П.Ю.Шелеста. Як було сформульовано у його доповідній записці на ім'я Першого секретаря ЦК КП України: «За Вашим дорученням вивчено питання про можливість встановлення в Українській РСР республіканських орденів для нагородження ними як окремих громадян, так і колективів трудящих, що особливо відзначились» [3, арк.170].

Далі Д.С. Коротченко виклав відносно коротку історію існування та нагородження ним республіканського ордену Трудового Червоного Прапора. Показово при цьому, що як видно з тексту доповідної записки, створена Д.С.Коротченком робоча група зверталась до Центрального архіву жовтневої революції і встановила кількість нагороджень цим орденом (хоча досить приблизно – не всі документи збереглися) – 305 чоловік і 7 трудових колективів.

Д.С. Коротченко також надав стислий правовий аналіз проблематики введення республіканських нагород і прийшов до висновку, що це не протирічить союзному законодавству. За його думкою: «Конституція СРСР, відносячи до компетенції Президії Верховної Ради СРСР заснування загальносоюзних орденів і медалей, не містить обмеження прав союзних республік встановлювати свої нагороди. Можливість мати республіканські нагороди передбачена також і Конституції Української РСР. Зокрема, в статті 30 Конституції УРСР, яка визначає компетенцію Президії Верховної Ради республіки зазначено, що вона «присвоює почесні звання Української РСР і удостоює нагород». Таким чином, заснування республіканських і медалей не суперечило б конституційним положенням» [3, арк.170].

Голова Президії Верховної Ради УРСР у записці також обґрунтував вже політичну доцільність введення нових республіканських нагород і саме наведені ним аргументи подальше виступали у якості головних аргументів для ЦК КПРС (фактично особисто для Л.І.Брежнєва): «В сучасних умовах, коли заходи морального стимулювання, поряд з матеріальним заохоченням, набувають все більшого значення в справі успішного здійснення завдань господарського і культурного будівництва та комуністичному вихованні трудящих, було б доцільним встановити в Українській РСР республіканські ордени і медаль» [3, арк.170].

Базуючись на правому аналізі та політичній доцільності Голова Президії Верховної Ради УРСР висунув пропозицію заснувати два республіканські ордени і медаль, а саме:

- орден Державного Прапора Української РСР – вищий ступінь нагороди, якою можна було б нагороджувати як окремих громадян, так і колективи трудящих, що особливо відзначилися;

- орден Трудова Слава і медаль «За трудові заслуги» - для нагородження передовиків виробництва, працівників науки і культури за високі показники в роботі.

Також до доповідної записки були додані проекти постанов ЦК КП України щодо заснування нових республіканських нагород і проект листа до ЦК КПРС.

Проект Постанови ЦК КП України фактично викладав у стислому вигляді зміст доповідної записки Д.С. Коротченка. Як було сказано: «Беручи до уваги, що моральне стимулювання творчої активності й ініціативи трудящих поряд з матеріальним заохоченням відіграє важливу роль в справі успішного здійснення завдань комуністичного будівництва, Центральний Комітет КП України постановляє:

...Визнати за доцільне заснувати в республіці два ордени, в тому числі орден Державного Прапора Української РСР і орден Трудова Слава, а також медаль «За трудові заслуги» для нагородження ними передовиків народного господарства, працівників науки і культури і колективів трудящих, які досягли високих показників в роботі» [3, арк.171].

В наступному пункті йшлося про те, що Президії Верховної Ради УРСР доручається у

місячний строк виготовити ескізи-зразки республіканських орденів і медалі, а також розробити проект Положення про ці нагороди і подати їх на розгляд ЦК КП України.

В кінці проекту Постанови йшлося про звернення до ЦК КПРС з проханням затвердити заснування республіканських нагород, а також схвалити проект листа до ЦК КПРС.

Процитуємо найважливіші моменти з проекту цього листа, я в якому знову в значній мірі повторюється вищенаведена аргументація.

У листі коротко викладалася історія існування нагород Радянської України, а також давався правовий аналіз існування республіканських нагород з наголосом на те, що це не протирічить союзному законодавству у нагородній сфері.

Обґрунтування необхідності введення виглядало наступним чином: «Исходя из задач, поставленных XXIII съездом КПСС по дальнейшему развитию творческой активности масс в осуществлении разработанной партией программы коммунистического строительства, а также с целью более широкого поощрения передовиков и новаторов производства, считали бы целесообразным возвратиться к практике учреждения республіканских орденов и медалей. Эти награды явились бы дополнительным средством морального стимулирования трудящихся в деле успешного выполнения производственных планов и социалистических обязательств» [3, арк.174].

Закінчувався лист проханням дозволити заснувати два вищезазначених республіканських ордени і медаль.

Про те, що П.Ю.Шелест був налаштований достатньо оптимістично щодо рішення ЦК КПРС свідчить те, що він дав наказ негайно почати розробку Положення про республіканські нагороди та проекту їх зовнішнього вигляду.

Вже в червні було підготовлено Положення про орден Республіки, орден Трудової слави та медаль за трудові заслуги. Відразу потрібно відзначити наступний цікавий момент. Якщо в усіх попередніх нагородних проектах йшлося про орден Державного Прапора, то в положенні йдеться про орден Республіки (інші назви залишилися без змін). Можливо це свідчить про наміри П.Ю.Шелеста зробити статус цієї нагороди більшим ніж передбачалося.

Положення виписано надзвичайно ретельно і по всіх класичним фалеристичним канонам. Єдиний недоліком з точки зору класичної фалеристики та усталеної нагородної практики може вважатися те, що Положення на нагородження не було складено на кожному нагороду окремо, а на всі три разом.

Наприклад, подивимося наскільки ретельно і професійно було виписано питання носіння республіканських нагород:

«Носити ордена і медалі Української РСР нагородженим обов'язково в таких випадках: на урочистих засіданнях і зборах, нарадах і демонстраціях, присвячених загальносоюзним святам... та національного свята Української РСР;

на ювілейних сесіях Верховної Ради СРСР, Верховної Ради Української РСРЮ місцевих рад депутатів трудящих;

при врученні ордена підприємству, установі, організації, області, місту, району, селу, а також на інших урочистих святах, зв'язаних з святкуванням ювілею.

При повторному нагородженні орденом або медаллю нагороджені приходять на вручення нагород при орденах і медалях.

В інших випадках нагороджені носять орденські стрічки і стрічку медалі на планках встановленого зразка

Ордени і медаль та їх стрічки не носять на пальто, шинелі, плащах та іншому верхньому одязі, а також на спеціальному виробничому і спортивному одязі» [1, с.125].

Що стосується виготовлення самих нагород, то за спогадами учасника розробки проектів А.Ф.Пономаренка це виглядало наступним чином: «Нас запросили до канцелярії Верховної Ради УРСР і поставили завдання розробити проекти...

Таким чином за короткий час вдалося створити по три варіанти кожного з орденів та медалі.

Проекти нагород розглядалися на найвищому рівні, особисто П. Шелестом та

Д. Коротченком. Мій проект медалі як кажуть, пройшов відразу, а до проектів орденів були зауваження П.Шелеста. Після врахувань зауважень П. Шелеста і доопрацювання проектів найкращим був визнаний ескіз орденських знаків, що його розробив Ю. Яременок» [1, с.446].

В результаті П.Ю. Шелестом був затверджений наступний вигляд республіканських нагород. Орден Республіки представляв собою п'ятикутну зірку з золотого металу (що дуже нагадувала медаль Золотої Зірки до звання Героя Соціалістичної праці) на яку був накладений герб УРСР.

Орден Трудової слави являв собою п'ятикутну зірку із срібними пружками, поле якої було залите темно-червоною емаллю. На зірку також накладався герб УРСР. Орден кріпився до п'ятикутної колодки.

Що стосується медалі «За трудові заслуги», то вона повинна була робитися з металу білого кольору з надписом червоною емаллю своєї назви. Також в ній використовувалася символіка серпа і молоту та червона зірка.

Існують різні думки чи були виготовлені проекти з металу. Жодної точної інформації з цього питання не існує, в усякому разі архівних документів з цього питання нам знайти нам не вдалося. Скоріше за все проекти в металі не виготовлялися.

Однак вся ця велика робота по створенню республіканської нагородної системи не мала позитивного результату. В ЦК КППС віднесли негативно до створення республіканських орденів та медалей, що порушувало би цілісність союзної нагородної системи.

П.Ю. Шелест перебільшив можливості свого впливу на вище партійно-державне керівництво СРСР і не зміг добитися необхідного йому рішення в цьому питанні.

Зазначимо, що деякі учасники розробки республіканських нагород розуміли це заздальгідь. Як згадував А.Ф.Пономаренко: «Відверто кажучи, ідея заснування власних нагород України нас дещо здивувала, і я висловився проти неї, мотивуючи, що тоді кожна республіка СРСР матиме по дві-три нагороди» [2, с.446].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Віче. 1994. № 8.
2. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. (У двох книгах). Керівник авторського колективу Д.В.Табачник. Київ, 2004, Книга перша.
3. ЦДАВО України, Ф.1, оп.18, спр.258.

Воронин В. Проекты первого секретаря ЦК КП Украины П.Ю. Шелеста по расширению наградной системы СССР.

Исследована история нереализованных проектов Первого секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста по расширению наградной системы СССР путем учреждения республиканских орденов и медалей.

Ключевые слова: наградная система, СССР, Президиум Верховного Совета, наградные проекты, республиканские награды, орден Государственного флага Украинской ССР, орден Трудовой Славы, медаль «За трудовые заслуги».

Voronin V. Historical Research unrealized projects of the First Secretary of the Communist Party of Ukraine P.Yu.Shelesta to expand the award of the USSR by establishing national awards and medals.

Key words: Reward system of the USSR Presidium of the Supreme Council, , Award projects, Republican award, the Order of the State Banner of the Ukrainian SSR, the Order of Labor Glory, medal «For labor services».

Одержано 16.05.2013